

**Παρατηρήσεις επί των άρθρων 18, 21 και 22 του Σχεδίου Νόμου
του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρυθμίσεις Μέριμνας Προσωπικού Ενόπλων
Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις»
(Αντιρρησίες συνείδησης)**

19 Μαρτίου 2019

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Έχει συσταθεί με το Ν 2667/1998 σύμφωνα με κανόνες των Ηνωμένων Εθνών, τις «Αρχές των Παρισίων». Σε αυτήν μετέχουν πρόσωπα οριζόμενα από τριάντα δύο φορείς (ανεξάρτητες Αρχές, πανεπιστημιακές σχολές νομικών και πολιτικών επιστημών, συνδικαλιστικές οργανώσεις, ΜΚΟ, πολιτικά κόμματα και υπουργεία).

Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί των άρθρων 18, 21 και 22 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρυθμίσεις Μέριμνας Προσωπικού Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης)*

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως του ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει επιδείξει διαρκές ενδιαφέρον για θέματα που άπτονται της ελευθερίας συνείδησης, έχοντας ειδικότερα ασχοληθεί επανειλημμένως με ζητήματα που προκύπτουν από την εκπλήρωση εναλλακτικής υπηρεσίας και την προστασία των δικαιωμάτων των αντιρρησιών συνείδησης.

Πράγματι, ήδη από το 2001 η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει την ανάγκη ανάληψης συνολικής πρωτοβουλίας νομοθετικής ρύθμισης του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης, εστιάζοντας ιδίως στην ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου της εναλλακτικής υπηρεσίας¹, ενώ το 2004 επανήλθε με σειρά συγκεκριμένων προτάσεων για την πρόβλεψη ουσιαστικών εγγυήσεων με στόχο τη διασφάλιση του γνήσια πολιτικού (μη στρατιωτικού) χαρακτήρα της εναλλακτικής υπηρεσίας και της μη τιμωρητικής φύσης και διάρκειάς της². Μάλιστα, ένα χρόνο αργότερα, ενόψει της ψήφισης του Ν 3421/2005 «Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 302/Α/13.12.05), η ΕΕΔΑ είχε επισύρει την προσοχή του νομοθέτη σε συγκεκριμένη διάταξη του σχεδίου νόμου, η οποία πρόβλεπε την έκπτωση από την ιδιότητα του αντιρρησία συνείδησης όσων ασκούσαν συνδικαλιστική δραστηριότητα ή συμμετείχαν σε απεργία κατά το χρονικό διάστημα της εναλλακτικής υπηρεσίας τους, τονίζοντας ότι προσέκρουε σε θεμελιώδεις συνταγματικές διατάξεις³. Το ζήτημα αυτό έχει εν μέρει επιλυθεί, αν και εκκρεμεί διόρθωση ως προς τη διατύπωση⁴.

Το 2016, η ΕΕΔΑ επανέλαβε τις συστάσεις της για σειρά άλλων ζητημάτων ενόψει της συζήτησης Σχεδίου Νόμου⁵, στις οποίες επανήλθε και με σχετικό δελτίο τύπου πριν την ψήφιση του⁶, αλλά και πάλι σε μεγάλο βαθμό δεν υιοθετήθηκαν. Λίγους μήνες αργότερα, με

* Εισηγητής: Φοίβος Ιατρέλλης, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας. Επιμέλεια σύνταξης: Ρωξάνη Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

¹ ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής- κοινωνικής υπηρεσίας (2001).

² ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) της 10.6.2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 1.7.2004 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα (2004).

³ ΕΕΔΑ, [Πρόταση](#) επί της παρ. 5, άρθρου 64 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις» (2005).

⁴ Βλ. *infra*, Μέρος II, Κεφ. Δ, σημείο 4, σελ. 10επ.

⁵ ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (2016).

⁶ ΕΕΔΑ, [Δελτίο Τύπου](#): Παρατηρήσεις επί του άρθρου 12 του ΣχΝ του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας "Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις" (Αντιρρησίες Συνείδησης) (2016)

αφορμή την καταδίκη της Ελλάδας στην υπόθεση Παπαβασιλάκη, η ΕΕΔΑ υπενθύμισε τις θέσεις της⁷.

Το Νοέμβριο του ίδιου έτους, η ΕΕΔΑ υπέβαλε υπόμνημα προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΕΕΚΔ), σχετικά με τη διαρκή παραβίαση του άρθρου 1, παρ. 2, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΕΚΧ), ως προς τη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας, αναδεικνύοντας επίσης τις διακρίσεις που υφίστανται οι αντιρρησίες συνείδησης μεγαλύτερης ηλικίας⁸. Το υπόμνημα αυτό συνέβαλε ώστε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων να ανοίξει εκ νέου το ζήτημα της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας, ζητώντας από την Ελλάδα να καταθέσει στην επόμενη έκθεσή της περαιτέρω πληροφορίες⁹.

Το 2017, η ΕΕΔΑ υπέβαλε υπόμνημα¹⁰ προς τον Ύπατο Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ενόψει της τετραετούς αναλυτικής του έκθεσης για το δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης, αναλύοντας όλα τα εκκρεμή ζητήματα εναρμόνισης της νομοθεσίας και πρακτικής για τους αντιρρησίες συνείδησης με το διεθνές δίκαιο και τα διεθνή πρότυπα για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ακολούθως, η έκθεση του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ συμπεριέλαβε σειρά αναφορών για την κατάσταση των αντιρρησιών συνείδησης στην Ελλάδα, επισημαίνοντας, μεταξύ άλλων, την επανειλημμένη τιμωρία αντιρρησιών συνείδησης, τη μη αναγνώριση του δικαιώματος στην αντίρρηση συνείδησης για επαγγελματίες στρατιωτικούς, τις διαδικασίες εξέτασης για την αναγνώριση αντιρρησιών συνείδησης και την τιμωρητική διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας¹¹.

II. Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου (άρθρα 18, 21 και 22)

Το παρόν Σχέδιο Νόμου με τίτλο «Ρυθμίσεις Μέριμνας Προσωπικού Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις» (ΣχΝ) τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 8 έως τις 18 Μαρτίου 2019¹² και εκκρεμούν η επεξεργασία και ψήφισή του από την αρμόδια κοινοβουλευτική Επιτροπή και την Ολομέλεια της Βουλής.

Παρόλα αυτά, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με λύπη της, για ακόμη μία φορά, ότι το παρόν ΣχΝ δεν της κοινοποιήθηκε προκειμένου να τοποθετηθεί επ' αυτού, ως οφείλει στο πλαίσιο του

⁷ ΕΕΔΑ, [Αελτίο Τύπου](#) με αφορμή μια ακόμη καταδίκη της Ελλάδας σε θέματα Αντιρρησιών Συνείδησης [ΕΕΔΑ, Παπαβασιλάκης κ. Ελλάδας, 15.9.2016] (2016)

⁸ ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) σχετικά με τη διαρκή παραβίαση του Άρθρου 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη ως προς τους αντιρρησίες συνείδησης στην Ελλάδα (2016)

⁹ ECSR, Conclusions XXI-1 - Greece - Article 1-2, 9.12.2016, διαθέσιμα σε <http://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=XXI-1/def/GRC/1/2/EN>.

¹⁰ ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (2017).

¹¹ OHCHR, *Conscientious objection to military service*, [Analytical report](#) of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/35/4, 1.5.2017, παρ. 18 (σημείωση 29), 51, 53, 54 (σημείωση 77).

¹² [Δημόσια Διαβούλευση](#) για το σχέδιο νόμου «Ρυθμίσεις Μέριμνας Προσωπικού Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις», ανάρτηση 8 έως 18 Μαρτίου 2019.

θεσμικού της ρόλου και εκφράζει την προθυμία και ετοιμότητά της να της δοθεί η ευκαιρία να το κάνει ενώπιον της καθ' ύλην αρμόδιας Κοινοβουλευτικής Επιτροπής.

A. Θετικές ρυθμίσεις

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την προβλεπόμενη ρύθμιση με την οποία καταργείται η δυνατότητα του Υπουργού Εθνικής Άμυνας να αναστέλλει, σε περίοδο πολέμου, τις διατάξεις για την εναλλακτική υπηρεσία (άρθρο 22, παρ. 5, ΣχΝ). Το ζήτημα αυτό το είχε επισημάνει και η ΕΕΔΑ στο πιο πρόσφατο υπόμνημά της προς το Γραφείο του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου¹³, παραπέμποντας μεταξύ άλλων και σε σχετική θέση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ¹⁴.

Επίσης, ικανοποιητική ως προς την άρση ορισμένων από τις διακρίσεις που υφίστανται οι αντιρρησίες συνείδησης στην Ελλάδα είναι η επέκταση της ισχύος υφιστάμενων διατάξεων για τους υπηρετούντες στρατιωτική θητεία και στους αντιρρησίες συνείδησης. Ενδεικτικά, αναφέρονται η κάλυψη δαπανών κίνησης (άρθρο 22, παρ. 7, ΣχΝ), ζήτημα το οποίο επίσης είχε επισημάνει η ΕΕΔΑ¹⁵ και η διατήρηση της θέσης εργασίας που κατέχουν οι αντιρρησίες συνείδησης στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα (άρθρο 22, παρ. 8, ΣχΝ).

Θετική είναι ακόμη η ρύθμιση για αναστολή κατάταξης σε περιπτώσεις άσκησης αίτησης θεραπείας κατά απορριπτικής απόφασης επί αιτήματος αναβολής ή αιτήματος αναγνώρισης αντιρρησία συνείδησης (άρθρο 22, παρ. 6, του ΣχΝ).

B. Ανεπαρκείς ρυθμίσεις

Στο ΣχΝ περιλαμβάνονται μια σειρά από ρυθμίσεις που, ενώ κινούνται προς τη θετική κατεύθυνση, ωστόσο είναι ανεπαρκείς για να εναρμονίσουν τις διατάξεις περί αντιρρησιών συνείδησης με το διεθνές δίκαιο και τα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τις συστάσεις των διεθνών και εγχώριων ελεγκτικών οργάνων, συμπεριλαμβανομένης της ΕΕΔΑ.

1. Διάρκεια εναλλακτικής υπηρεσίας – άρθρο 22, παρ. 1, ΣχΝ

Σε ό,τι αφορά στη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας, η προβλεπόμενη ρύθμιση (άρθρο 22, παρ. 1, ΣχΝ), παρότι δυνητικά ανοίγει το δρόμο για μείωση της διάρκειας και της αναλογίας της σε σχέση με αυτήν της στρατιωτικής θητείας σε επίπεδα που ενδέχεται να κριθούν ικανοποιητικά, ωστόσο δεν παρέχει κανένα εχέγγυο διασφάλισης της συνέχιας της μειωμένης αυτής υπηρεσίας, εναποθέτοντας την απόφαση για την απόλυση των αντιρρησιών συνείδησης πριν από τη συμπλήρωση του χρόνου υπηρεσίας στη διακριτική ευχέρεια του εκάστοτε Υπουργού Εθνικής Άμυνας. Κι αυτό, παρά το γεγονός ότι η μείωση της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας είναι πάγια σύσταση τόσο της **Επιτροπής Ανθρωπίνων**

¹³ ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (2017), σελ. 6.

¹⁴ UN Human Rights Committee, [Concluding observations](#) on the fifth periodic report of Finland, CCPR/CO/82/FIN, παρ. 14.

¹⁵ ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (2017), σελ. 10.

Δικαιωμάτων του ΟΗΕ¹⁶, όσο και του Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης¹⁷.

Περαιτέρω, παραμένει σε ισχύ το άρθρο 60, παρ. 1, του Ν 3421/2005 που ορίζει καταρχάς τη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας ως διπλάσια αυτής της στρατιωτικής θητείας. Πρόκειται για διάταξη που αντιβαίνει σε όλα τα διεθνή πρότυπα, συμπεριλαμβανομένου αυτού της **Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης**, που έχει κρίνει ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορεί η εναλλακτική υπηρεσία να ξεπερνά σε διάρκεια 1,5 φορά [50% προσαύξηση] τη διάρκεια της στρατιωτικής θητείας. Αντίθετη περίπτωση συνιστά ευθεία παραβίαση του άρθρου 1, παρ. 2, του ΕΚΧ σχετικά με την αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος του εργαζόμενου να κερδίζει τη ζωή του με εργασία που αναλαμβάνει ελεύθερα¹⁸. Πρόκειται για ένα πρότυπο που είχε υιοθετηθεί ήδη από το 2004 από την ΕΕΔΑ¹⁹. Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με νεότερα συμπεράσματα της **Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ²⁰**, ακόμα και μια τέτοια αναλογία ενδέχεται να είναι τιμωρητική και δεν διασφαλίζει ότι δεν θα παραβιάζονται τα άρθρα 18 (περί ελευθερίας σκέψης, συνείδησης και θρησκείας) και 26 (περί διακρίσεων) του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

Σε κάθε περίπτωση, το άρθρο 60, παρ. 1, του Ν 3421/2005 θα πρέπει να τροποποιηθεί ώστε να μην αναφέρεται σε «εναλλακτική υπηρεσία, διπλάσια από εκείνη που θα εκπλήρωναν εάν υπηρετούσαν ενόπλως», αλλά να ορίζεται μια σταθερή αναλογία μεταξύ της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας και εκείνης της στρατιωτικής θητείας, εντός των ορίων που προβλέπονται από τα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Στο σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στην πάγια σύστασή της να ορίζεται η αναλογία της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας σε σχέση με αυτήν της στρατιωτικής θητείας στη βάση της πραγματικής διάρκειας της στρατιωτικής θητείας που υπηρετεί η συντριπτική

¹⁶ UN Human Rights Committee, [Concluding observations on the second periodic report of Greece](#), 3.12.2015, CCPR/C/GRC/CO/2, παρ. 37-38.

¹⁷ UN Special Rapporteur on freedom of religion or belief, [Communication GRC 3/2016](#), 31.10.2016.

¹⁸ Βλ. ενδεικτικά Council of Europe, European Committee of Social Rights, *European Social Charter (Revised): Conclusions 2008 (vol. I)*, Estonia – Article I, σελ. 231.

¹⁹ [Recommendations](#) regarding Conscientious Objectors and the Scheme of Alternative Civil-Social Service (2004), recommendation a.

²⁰ Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Αυστρίας, όπου η προσαύξηση είναι 50% (9 μήνες εναλλακτική υπηρεσία έναντι 6 μηνών στρατιωτικής θητείας, βλ. σχετικά UN Human Rights Committee, *List of issues in relation to the fifth periodic report of Austria, Addendum, Replies of Austria to the list of issues*, CCPR/C/AUT/Q/5/Add.1, 4.8.2015, παρ. 139), η Επιτροπή σημείωσε ότι η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας είναι μεγαλύτερη από εκείνη της στρατιωτικής θητείας και ότι «μπορεί να είναι τιμωρητικά μεγάλη εάν δε βασίζεται σε εύλογους και αντικειμενικούς λόγους», παραπέμποντας στα άρθρα 18 και 26 του ΔΣΑΠΔ και ενθάρρυνε το Κράτος μέλος να διασφαλίσει ότι η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας δεν θα είναι τιμωρητική ως προς τη φύση της. Βλ. σχετικά UN Human Rights Committee, [Concluding observations on the fifth periodic report of Austria](#), CCPR/C/AUT/CO/5, 3.12.2015, παρ. 33-34.

πλειονότητα των στρατευσίμων²¹, δηλαδή για τους υπόχρεους πλήρους θητείας σε σύγκριση με τους 9 μήνες²².

2. Αρμόδια αρχή για την αναγνώριση των αντιρρησιών συνείδησης – άρθρο 22, παρ. 2, ΣχΝ

Η πρόβλεψη για μείωση του αριθμού των αξιωματικών του στρατού στη γνωμοδοτική επιτροπή που εξετάζει τα αιτήματα αναγνώρισης αντιρρησιών συνείδησης και αύξηση της αναλογίας των πολιτικών (μη στρατιωτικών) μελών, αποτιμάται καταρχήν θετικά (άρθρο 22, παρ. 2, ΣχΝ). Ωστόσο, εξακολουθεί να μην συμμορφώνεται πλήρως με τις συστάσεις των αρμόδιων ελεγκτικών οργάνων, αφενός, του ΟΗΕ, όπως είναι η **Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ**, η οποία έχει επανειλημμένα καλέσει τις ελληνικές Αρχές να θέσουν την εξέταση των αιτήσεων υπό τον πλήρη έλεγχο πολιτικών Αρχών²³ και ο **Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης**²⁴, αφετέρου, του Συμβουλίου της Ευρώπης, με ενδεικτικότερες τις συστάσεις του **Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης**, που έχει ζητήσει ήδη από το 2002 «τη μεταφορά των αρμοδιοτήτων για τη χορήγηση καθεστώτος αντιρρησία συνείδησης από το Υπουργείο Άμυνας σε ένα ανεξάρτητο πολιτικό τμήμα»²⁵. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στην πάγια σύστασή της η αρμόδια Αρχή για την αναγνώριση ενός προσώπου ως αντιρρησία συνείδησης να είναι ανεξάρτητη και να μην περιλαμβάνει μέλη της στρατιωτικής διοίκησης²⁶.

3. Προβλέψεις περί αντιρρησιών συνείδησης μεγαλύτερης ηλικίας – άρθρο 21 ΣχΝ

Η προβλεπόμενη ρύθμιση για τους αντιρρησίες συνείδησης μεγαλύτερης ηλικίας (άρθρο 21 ΣχΝ) ορθώς αντιμετωπίζει τις περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης, αφενός, που

²¹ Βλ. έτσι πχ. τα επίσημα στατιστικά που είχαν δοθεί από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας σε [απάντηση](#) στην [ερώτηση 198/17.7.2012](#) στη Βουλή.

²² Βλ. μεταξύ άλλων ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) σχετικά με τη διαρκή παραβίαση του Άρθρου 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη ως προς τους αντιρρησίες συνείδησης στην Ελλάδα (2016), σελ. 4, [Υπόμνημα](#) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (2017), σελ. 10.

²³ UN Human Rights Committee, [Concluding observations](#) on the second periodic report of Greece, *op.cit.*, παρ. 37-38.

UN Human Rights Committee, [Concluding observations](#) on the initial report of Greece, CCPR/CO/83/GRC, 25.4.2005, παρ. 15.

²⁴ UN Economic and Social Council, Commission on human rights, Civil and political rights, including the question of religious intolerance, Addendum, [Summary of cases](#) transmitted to Governments and replies received, E/CN.4/2006/5/Add.1, 27.3.2006, παρ. 139. UN Special Rapporteur on freedom of religion or belief, [Communication GRC 3/2016](#), 31.10.2016.

²⁵ Council of Europe, Office of the Commissioner for Human Rights, [Report](#) by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on his visit to the Hellenic Republic, 2-5.6.2002, CommDH(2002)5, παρ. 18.

²⁶ Βλ. μεταξύ άλλων ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (2017), σελ. 8, ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (2016), σελ. 5, παρ. 4, ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 56 και ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής- κοινωνικής υπηρεσίας (2001), παρ. 7.

δημιουργήθηκε το 2017²⁷ από τη μείωση του ηλικιακού ορίου για την εξαγορά της στρατιωτικής θητείας χωρίς παράλληλη μείωση του αντίστοιχου ηλικιακού ορίου για τους αντιρρησίες συνείδησης, αφετέρου, ως προς τον ελάχιστο προβλεπόμενο χρόνο εναλλακτικής υπηρεσίας.

Ωστόσο, η ρύθμιση αποτυγχάνει να επιλύσει τη σημαντικότερη διάκριση που υφίσταται αυτή η κατηγορία αντιρρησιών συνείδησης, όπως έχει επισημανθεί επανειλημμένα τόσο από την ΕΕΔΑ²⁸, όσο και από άλλους φορείς που συμμετέχουν στη συγκρότησή της (Συνήγορος του Πολίτη²⁹ και Διεθνής Αμνηστία³⁰) και αφορά στο κατά πολλές χιλιάδες ευρώ μεγαλύτερο ποσό που καλούνται να καταβάλουν οι αντιρρησίες συνείδησης. Το πρόβλημα δημιουργείται από το γεγονός ότι οι αντιρρησίες συνείδησης καλούνται να εξαγοράσουν τους περισσότερους μήνες εναλλακτικής υπηρεσίας, κοστολογούμενους όσο και οι μήνες στρατιωτικής θητείας. Η διάκριση αυτή θα μπορούσε να θεραπευτεί με τροποποίηση του άρθρου 79, παρ. 2, του Ν 3883/2010, αν μετά την εκπλήρωση της ελάχιστης εναλλακτικής υπηρεσίας καλούνταν να εξαγοράσουν την υπόλοιπη υποχρέωσή τους υπολογιζόμενη σε μήνες στρατιωτικής θητείας που θα εξαγόραζαν αν υπηρετούσαν ενόπλιως.

Γ. Προβληματική ρύθμιση

Επανάληψη της διαδικασίας σε περίπτωση αναβολής κατάταξης – άρθρο 22, παρ. 3, ΣχΝ

Η ΕΕΔΑ εκφράζει τη βαθύτατη ανησυχία της για την προβλεπόμενη στο άρθρο 22, παρ. 3, του ΣχΝ ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία ακυρώνεται επί της ουσίας η απόφαση αναγνώρισης αντιρρησιών συνείδησης στους οποίους χορηγούνται αναβολές κατάταξης και απαιτείται από αυτούς, με εξαίρεση την αναβολή για λόγους υγείας, νοσηλείας, κράτησης και θεραπευτικής αγωγής, να καταθέσουν μετά τη λήξη ή διακοπή της αναβολής νέα αίτηση και να επαναληφθεί η διαδικασία υπαγωγής.

Η χορήγηση αναβολής κατάταξης – ή πιο σωστά αναβολής παρουσίασης στο φορέα του δημοσίου – δεν μπορεί να αποτελεί λόγο ακύρωσης της απόφασης αναγνώρισης ενός προσώπου ως αντιρρησία συνείδησης. Η πρόβλεψη αυτή, άλλωστε, δεν αιτιολογείται στην αιτιολογική έκθεση. Ασφαλώς, κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να μεταβάλει τις πεποιθήσεις του και συνεπώς, να υπηρετήσει στρατιωτική θητεία, έπειτα από αίτησή του, εφόσον πλέον το επιθυμεί, εφόσον οι πεποιθήσεις που τον εμπόδιζαν να στρατευτεί έχουν μεταβληθεί στο μεταξύ. Το ενδεχόμενο, ωστόσο, αυτό δεν μπορεί να συνιστά λόγο ακύρωσης των

²⁷ Άρθρο 38, παρ. 2, του Ν 4494/2017 (ΦΕΚ 165/Α/2.11.2017).

²⁸ Βλ. ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις σχετικά με τη διαρκή παραβίαση του άρθρου 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη ως προς τους αντιρρησίες συνείδησης στην Ελλάδα](#) (2016), σελ. 5-6, ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα της ΕΕΔΑ στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης](#) (2017), σελ. 10-11.

²⁹ Συνήγορος του Πολίτη, [Δελτίο Τύπου: Ο Συνήγορος του Πολίτη για την άρση του προστίμου ανυποταξίας](#) (2016), [Ειδική Έκθεση: Ο θεσμός της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας. Προτάσεις αναμόρφωσης](#) (1999) [κεφ. 2: Η διάρκεια της ΕΠΚΥ].

³⁰ Βλ. Διεθνής Αμνηστία, [Δελτίο Τύπου: Συνάντηση της Διεθνούς Αμνηστίας με τον Αναπληρωτή Υπουργό Εθνικής Αμυνας σχετικά με τους αντιρρησίες συνείδησης](#) (2018).

αποφάσεων αναγνώρισης όλων των αντιρρησιών συνείδησης στους οποίους χορηγήθηκε αναβολή.

III. Παρατηρήσεις σχετικά με ζητήματα που αφορούν στους αντιρρησίες συνείδησης και δεν αντιμετωπίζονται από το Σχέδιο Νόμου

Πέρα από τις πιο πάνω επισημάνσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με τις διατάξεις του παρόντος ΣχΝ που αποτιμώνται είτε θετικά, είτε αρνητικά, υπάρχουν και άλλες ρυθμίσεις οι οποίες φαίνεται να μην πληρούν το σκοπό τους, που δεν είναι άλλος από την «αποκατάσταση της αρχής της ισότητας και της ισονομίας μεταξύ των οπλιτών θητείας και των αντιρρησιών συνείδησης», όπως άλλωστε τονίζεται και στην αιτιολογική έκθεση του παρόντος ΣχΝ³¹. Τόσο η ΕΕΔΑ, όσο και άλλα αρμόδια διεθνή και ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα για τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν στο παρελθόν επισημάνει μια σειρά από ζητήματα που αφορούν στην αντιμετώπιση των αντιρρησιών συνείδησης από την ελληνική Πολιτεία, τα οποία δεν έχουν ακόμη αντιμετωπιστεί επαρκώς από τον έλληνα νομοθέτη. Ενδεικτικά επισημαίνονται τα ακόλουθα:

A. Συνεχείς και αλληπάλλληλες διώξεις αντιρρησιών συνείδησης

Η ΕΕΔΑ συστήνει την κατάργηση της δυνατότητας συνεχών και αλληπάλλληλων διώξεων των αντιρρησιών συνείδησης για την άρνηση εκπλήρωσης της στρατιωτικής θητείας, κατά παραβίαση της αρχής «κανείς δεν διώκεται, ούτε τιμωρείται ποινικά δις για το ίδιο αδίκημα» (*ne bis in idem*), πρέπει να καταργηθεί³². Υπέρ της κατάργησης της δυνατότητας αυτής συνηγορούν και οι συστάσεις της **Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ**³³ (τις οποίες υπενθύμισε και ο **Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης**³⁴) και στις οποίες η Επιτροπή με ανησυχία διαπιστώνει ότι το φαινόμενο δεν έχει εξαλειφθεί στη Χώρα μας. Παρόμοιες θέσεις για την επανειλημμένη τιμωρία αντιρρησιών συνείδησης έχουν εκφράσει η **Ομάδα εργασίας του ΟΗΕ για την αυθαίρετη κράτηση**³⁵, η **Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα**³⁶ και το **Γραφείο για τους**

³¹ [Αιτιολογική Έκθεση](#) στο σχέδιο νόμου «Ρυθμίσεις Μέριμνας Προσωπικού Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις», σελ. 22.

³² ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (2016), σελ. 5, παρ. 2, ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (2017), σελ. 11-12, ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) της 10/06/2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 01/07/04 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα (2004), παρ. 5.

³³ UN Human Rights Committee, [Concluding observations](#) on the second periodic report of Greece, *op.cit.*, παρ. 37-38.

³⁴ UN Special Rapporteur on freedom of religion or belief, [Communication GRC 3/2016](#), 31.10.2016.

³⁵ United Nations, Economic and Social Council, Commission on Human Rights, [Report](#) of the Working Group on Arbitrary Detention “Civil and political rights, including the question of torture and detention”, E/CN.4/2001/14, 20.12.2000 (Recommendation 2: detention of conscientious objectors), παρ. 91-94.

³⁶ UN Commission on Human Rights, [Resolution 1998/77](#), παρ. 5.

Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ³⁷. Οι προβλέψεις για τους ανυπότακτους (άρθρο 18 ΣχΝ) δεν αντιμετωπίζουν το ζήτημα αυτό, το οποίο θα μπορούσε να λυθεί με τροποποίηση του άρθρου 65, παρ. 1, του Ν 3421/2005.

B. Εποπτικό όργανο

Σε ό,τι αφορά στο εποπτικό όργανο των αντιρρησιών συνείδησης, την αρμοδιότητα ορθώς έχει το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Εφόσον, όμως, οι ενδιαφερόμενοι υπαχθούν στο καθεστώς των αντιρρησιών συνείδησης και διαγραφούν από το Στρατολογικό Μητρώο του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, η ΕΕΔΑ συστήνει να υπάρχει συναρμοδιότητα των Υπουργείων Εσωτερικών και Υγείας³⁸. Το **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)** έχει κρίνει ότι η εποπτεία της εναλλακτικής υπηρεσίας είναι ένας από τους παράγοντες που επηρεάζουν το γνήσια πολιτικό (μη στρατιωτικό) χαρακτήρα της εναλλακτικής υπηρεσίας³⁹. Το **Γραφείο για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ** αναφέρει στις συστάσεις του ότι η εναλλακτική υπηρεσία πρέπει να εκπληρώνεται υπό γνήσια πολιτική (μη στρατιωτική) διοίκηση, χωρίς καμία ανάμιξη των στρατιωτικών αρχών⁴⁰.

Γ. Γεωγραφικό κριτήριο τόπου εκπλήρωσης

Η ΕΕΔΑ συστήνει την υπαγωγή του γεωγραφικού κριτηρίου του τόπου εκπλήρωσης της εναλλακτικής υπηρεσίας στους ίδιους κανόνες που ισχύουν για την κανονική στρατιωτική θητεία των ενόπλων υπηρετούντων⁴¹. Η **Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ**, στην περίπτωση άλλου Κράτους, έχει κρίνει την «απαίτηση εκπλήρωσης τέτοιων υπηρεσιών πέρα από τους τόπους μόνιμης διαμονής» ως έναν από τους παράγοντες που καθιστούν τις συνθήκες της εναλλακτικής υπηρεσίας «φύσει τιμωρητικές»⁴². Αλλά και στην περίπτωση της Ελλάδας, η Επιτροπή έχει συστήσει η εναλλακτική υπηρεσία να μην έχει τιμωρητικό χαρακτήρα, όχι μόνο ως προς τη διάρκεια ή το κόστος της, αλλά και σε ό,τι αφορά στη φύση της υπηρεσίας⁴³.

³⁷ OSCE, ODIHR, [Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel](#), 2008, Chapter 10 Conscientious Objection to Military Conscription and Service, 4. Best Practices and Recommendations, σελ. 85 [σημείο 4].

³⁸ ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» \(Αντιρρησίες συνείδησης\)](#) (2016), σελ. 5, παρ. 3, ΕΕΔΑ, [Προτάσεις της 10.6.2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 1.7.2004 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα](#) (2004), παρ. 6.

³⁹ ΕΔΔΑ, *Adyan και λοιποί κ. Αρμενίας* [αριθ. προσφ. 75604/2011], 12.10.2017, παρ. 68-69.

⁴⁰ OSCE, ODIHR, [Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel](#), *op.cit.*, σελ. 86 [σημείο 7].

⁴¹ ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» \(Αντιρρησίες συνείδησης\)](#) (2016), σελ. 6, παρ. 6, ΕΕΔΑ, [Προτάσεις της 10.6.2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 1.7.2004 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα](#) (2004), παρ. 11.

⁴² UN Human Rights Committee, [Concluding observations on the sixth periodic report of the Russian Federation](#), CCPR/C/RUS/CO/6, 24 Νοεμβρίου 2009, παρ. 23.

⁴³ UN Human Rights Committee, [Concluding observations on the second periodic report of Greece](#), *op.cit.*, παρ. 38.

Δ. Συνδικαλιστική δραστηριότητα

Η ΕΕΔΑ συστήνει να απαλειφθεί η εκ προφανούς παραδρομής φράση «ασκούν συνδικαλιστική δραστηριότητα» από το άρθρο 64, παρ. 9 εδ. α΄, του Ν 3421/2005 (όπως έχει τροποποιηθεί από το άρθρο 78, παρ. ιγ΄, του Ν 3883/2010), καθόσον στερείται εν προκειμένω νοήματος, δεδομένου ότι η προσαύξηση του χρόνου εναλλακτικής υπηρεσίας συνδέεται από την ίδια τη διάταξη αποκλειστικά με τον αριθμό των ημερών της απεργίας στην οποία συμμετέσχε ο αντιρρησίας συνείδησης⁴⁴.

Ε. Δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης μετά την κατάταξη

Η ΕΕΔΑ συστήνει να αναγνωριστεί το δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης και μετά την κατάταξη, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής θητείας⁴⁵, όπως έχει συστήσει στις ελληνικές Αρχές ήδη από το 2006 ο **Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης**⁴⁶, επισημαίνοντας σχετική σύσταση της **Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης**⁴⁷ και σχετική απόφαση της τότε **Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα**⁴⁸. Εξάλλου, στην κατεύθυνση αυτή βρίσκονται και οι επιταγές τους διεθνούς δικαίου και των διεθνών και ευρωπαϊκών προτύπων για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σύμφωνα και με τις σχετικές θέσεις της **Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ**⁴⁹, του **Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ**⁵⁰, της **Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης**⁵¹, του **Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου**⁵² και του **Γραφείου για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ**⁵³. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει πως επί του παρόντος το

⁴⁴ ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (2016), σελ. 3.

⁴⁵ ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (2017), σελ. 6.

⁴⁶ UN Economic and Social Council, Commission on human rights, Civil and political rights, including the question of religious intolerance, Addendum, [Summary of cases](#) transmitted to Governments and replies received, E/CN.4/2006/5/Add.1, 27.3.2006, παρ. 138-139

⁴⁷ Council of Europe, Parliamentary Assembly, [Recommendation 1518 \(2001\)](#), παρ. 5.1.

⁴⁸ UN Commission on Human Rights, [Resolution 1998/77](#). Βλ. επίσης [Resolution 1993/84](#), παρ. 2, [Resolution 1995/83](#), παρ. 2.

⁴⁹ UN Human Rights Committee, [Concluding observations](#) on the fourth periodic report of Spain, CCPR/C/79/Add.61, 3.4.1996, παρ. 15 και 20.

⁵⁰ UN Human Rights Council, [Resolution 24/17](#), A/HRC/RES/24/17, 8.10.2013, παρ. 5.

⁵¹ Council of Europe, Committee of Ministers, [Recommendation CM/Rec \(2010\) 4](#) “Human Rights of members of the armed forces”, παρ. 41.

⁵² Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, [Ψήφισμα](#) σχετικά με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (Ετήσια Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου), A3-0025/93, 11.3.1993, όπως δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων C 115, στις 26.4.1993, παρ. 49 (σελ. 183). Βλ. επίσης και [Ψήφισμα](#) σχετικά με την άρνηση στρατεύσεως και την αναπληρωματική θητεία, A3-15/89, 13.10.1989, όπως δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων C291, 20.11.1989, παρ. 1, σελ. 124, όπου υπάρχει ο όρος «οποτεδήποτε».

⁵³ OSCE, ODIHR, [Handbook](#) on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel, *op.cit.*, σελ. 85 [σημείο 2].

δικαίωμα αυτό προσκρούει στις προβλεπόμενες αποκλειστικές προθεσμίες υποβολής αίτησης, αλλά μπορεί να επιλυθεί άμεσα με τροποποίηση της σχετικής υπουργικής απόφασης⁵⁴.

ΣΤ. Δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης για επαγγελματικά στελέχη – εθελοντές/-ριες

Η ΕΕΔΑ συστήνει την αναγνώριση του δικαιώματος στην αντίρρηση συνείδησης σε επαγγελματικά στελέχη/ άτομα που έχουν καταταγεί εθελοντικά⁵⁵, σύμφωνα με τις συστάσεις της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης⁵⁶, της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης⁵⁷ και του Γραφείου για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ⁵⁸, αλλά και όπως έχουν επισημάνει ο Υπατος Αρμοστής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα⁵⁹ και το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ⁶⁰. Το δικαίωμα των επαγγελματικών στελεχών των ενόπλων δυνάμεων, εφόσον μεταβλήθηκαν οι πεποιθήσεις τους, να αιτηθούν να αναγνωριστούν ως αντιρρησίες συνείδησης και να αποχωρήσουν από τις ένοπλες δυνάμεις δεν θα πρέπει να συγγέεται με οποιεσδήποτε άλλες διαδικασίες παραίτησης που συνεπάγονται βαρύτερες οικονομικές επιπτώσεις.

Ζ. Δυνατότητα εκπλήρωσης σε εγκεκριμένες ΜΚΟ κοινής ωφέλειας

Η ΕΕΔΑ συστήνει την κατάρτιση από Διυπουργική Επιτροπή ειδικής λίστας Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) κοινής ωφέλειας, οι οποίες θα περιλαμβάνονται στους φορείς στους οποίους μπορούν να υπηρετήσουν οι αντιρρησίες συνείδησης⁶¹. Η δυνατότητα εκπλήρωσης της εναλλακτικής υπηρεσίας σε τέτοιους φορείς συγκαταλέγεται από τον Υπατο Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου μεταξύ των «βέλτιστων πρακτικών»⁶².

⁵⁴ Άρθρο 1, παρ. 2-4, της απόφασης ΥΕΘΑ, αριθ. Φ.420/79/81978/Σ.300 (ΦΕΚ 1854/Β/2005).

⁵⁵ ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης](#) (2017), σελ. 7, GNCHR, [Recommendations regarding Conscientious Objectors and the Scheme of Alternative Civil-Social Service](#) (2004)

⁵⁶ Council of Europe, Parliamentary Assembly, [Recommendation 1518 \(2001\)](#), παρ. 5.2.

⁵⁷ Council of Europe, Committee of Ministers, [Recommendation CM/Rec \(2010\) 4](#) “Human Rights of members of the armed forces”, παρ. 42 - 46.

⁵⁸ OSCE, ODIHR, [Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel](#), *op.cit.*, σελ. 85 [σημείο 2].

⁵⁹ UN High Commissioner for Human Rights, [Analytical report on conscientious objection to military service](#), A/HRC/23/22, 3.6.2013, παρ. 26.

⁶⁰ UN Human Rights Council, [Resolution 24/17](#), A/HRC/RES/24/17, 8.10.2013, παρ. 5.

⁶¹ ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» \(Αντιρρησίες συνείδησης\)](#) (2016), σελ. 6, παρ. 5. ΕΕΔΑ, [Προτάσεις της 10.6.2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 1.7.2004 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα](#) (2004), παρ. 10.

⁶² UN High Commissioner for Human Rights, [Analytical report on conscientious objection to military service](#), E/CN.4/2006/51, 27.2.2006, παρ. 43.